

Mohamed Reza Bajrami

*Pokojnici
iz zelenog vrta*

Pokojnici iz zelenog vrta

Muhamed Reza Bajrami

Preveo s persijskog
Aleksandar Dragović

Napomena: Ova priča odgovara stvarnosti onoliko koliko je i planinski leopard blizu mesecu. Svi događaji, mesta, imena i likovi koji se u njoj pominju su izmišljeni, koliko god se činili stvarnim ili su u tom obliku spomenuti i zapamćeni u istoriji.

*... i ne videh nijednu životinju a da nije odisala milošću i saosećanjem.
A ja nisam životinja!*

Mislim da nisi video, ali sigurno si čuo! Mislim na jelenske rogove. Te kitnjaste i bajne vijuge koje kao krila izviru s krajeva glave i daju mu izgled koji se ne zaboravlja, posebno ako ga vidiš prvi put. Kada dolazi iz daleka, vidiš samo ta raširena krila i misliš da je neka ptica koja leti blizu površine zemlje, potpuno veličanstveno. Kao na primer orao, koji se obrušio na zeca. Samo, kad se malo približi, vidiš i telo i tek onda shvataš da je jelen, a to što si video su njegovi rogovi, a osim rogova i tela, ima i noge, noge koje nisu lepe kao rogovi, ali umeju da uteknu, isto kao što su i ona lepa i raširena krila uzrok glavobolje ili ropstva. Rogovi mu se zapliću o drveće i grmlje i jelen upada u zamku, a tada mu noge više nisu od pomoći.

Balaševi rogovi bili su njegov glas, i on se ovako zarobio:

Čuo je za Dozgunovu slavu i pročitao većinu njegovih pesama. Jednog dana je otišao da se vidi s njim u redakciji u kojoj je radio – gde je, zapravo, radio sve i svašta. Bila je to stara kuća u blizini Ustavotvornog doma. Reče da je pesnik i želi svoje pesme da pročita Dozgunu i čuje njegovo mišljenje. Profesor ga primi u kancelariju sa vratima i zidovima izlepljenim slikama Lenjina, Staljina, Piševarija, Satar-hana, Baker-hana i šejha Muhameda Hijabanija.

„Dobro, čitaj, da vidim šta imaš u svojim pesmama!“ Visokim i upečatljivim glasom Balaš pročita svoju pesmu.

Na Dozgunovom licu jasno se videlo da mu se nije dopala. Međutim, nije ga obeshrabrio. Klimnu glavom rekavši: „Vidi se da dobro poznaješ maternji jezik. Reci, pišeš li pesme i na persijskom?“

Balaš reče: „Ne, do sada se nisam oprobao.“

„Nisi se oprobao? Tim bolje! Zašto bismo mi morali da pevamo na njihovom jeziku? Zašto bi trebalo da pišemo jezikom koji ne razumemo? Šta je to sa ovim Azerima? Zašto da naša deca ne uče na svom maternjem jeziku? Sačekajmo da se otvore ove škole koje pravimo i iz štampe izađu knjige.

Tada više nećemo dozvoliti da nas ovi Persijanci uče na njihovom jeziku i njihovim knjigama. Učićemo našu decu na našem jeziku i sa našim knjigama. Šta to nama fali? Neka shvate da je naša kultura i bogata i da postoji, i ima obimniji rečnik od persijskog. I to već duže vreme! Evo, uzmi kravu za primer! Da, kravu! Persijanci kažu samo krava, i to je sve. Ali mi u turskom imamo i *ukuz*, i *inek* i *đunge* i *dana*, *puta*, i sve ovo označava kravu. Shvataš? Kravu!“

Balaš, koji je bio posramljeno pognuo glavu, kao da je odjednom došao sebi. Bio je u blagom šoku. Najpre je sa čuđenjem, a potom razgovetno rekao „da“ i ponovo pognuo glavu. Imao je oko dvadeset pet – dvadeset šest godina i prošlo je tri godine otkako se oženio, nakon što se vratio iz vojske koju je služio u žandarmerijskom puku u Ardebilu, iz koga mu je ostao dobar drug po imenu Maksud. Živelu su u kraju Čarandab, u Tabrizu, u kući sa tri sobe, od kojih je jedna bila njegova, a druge dve očeve. Otac je bio vojno lice. Bio je podređen generalu Derahšaniju, komandiru tabrijske divizije, koji je kasnije

osuđen zbog kapitulacije. Otac je trebalo da postane poručnik, ali se to nikad nije desilo i žrtvovan je kao i mnogi drugi obični ljudi. Da bi bilo sasvim jasno šta znači žrtvovanje, on je žrtvovan bez ikakve krivice. Žrtvovao se za Balaša, a Balaš, to jest njegovo dete, njegov sin, a sin to jest njegov ljuti protivnik. Ali koga je bilo briga? Ili, kao što se kaže: Vatra ne pita ko je kriv, a ko prav, već sve sagoreva.

Toga dana Dozgun se raspričao i neprestano čitao tursku poeziju, ali nije izneo nikakav sud o Balašovoj pesmi. Samo na kraju, kad je hteo da se oprost, kao da se iznenada nečega setio, rekao je: „Ti stvarno imaš lep glas! Zašto ga ne iskoristiš?“

Balaš je bio zatečen. „Glas? Moj glas? Za šta služi glas?!“ Dozgun ustade od stola. I dalje je bio u zanosu. Reče:

„Stvarno ne razumeš?! Danas smo svi mi glasovi, posredstvom našeg glasa ljudi nas prepoznaju i prilaze nam. Šta je bio onaj proglas koji je objavljen dan nakon kapitulacije Japana, kao i vest o završetku rata, koji je sve ljude privukao k nama? Svuda su izbile demonstracije. Svi su nas podržali. U Ardebilu, Hoju, Sarabu, Marandu, Takabu, Zendžanu ... čak i u Gilanu! Zbog čega? Zbog onih nekoliko rečenica na papiru? E, moj narode, umorni smo od nasilja. Mi želimo pravdu. Mi želimo da se državno bogatstvo raspodeli pravedno i da svi imaju jednake šanse za zaposlenje. Mi želimo škole, puteve i bolnice. Mi želimo da nas priznaju i da nam daju naša prava. Da nam dozvole da učimo na našem jeziku. Da nam dozvole da pišemo na maternjem jeziku... čak ni oni koji su kasnije uzvikivali:

„Piševari, Piševari, tvoja slava se pronosi u svim gradovima“ nisu

klicali drugu Piševariju! Ne, to nije bilo zbog toga. Već zato što su kroz te redove čuli naš glas slobode i pravde i pridružili nam se. A onda ti pitaš čemu služi glas? I to u trenutku kada mi naš glas treba da proširimo ne samo po Iranu već i po celom svetu, ne samo da ga čuje vlast naroda, nego i sve vlade na svetu, čak i ako su gluve i slepe! A onda mi dolazi moj dobar sugrađanin koji peva na turskom i pita me „U čemu je značaj glasa?!“

Lupio je rukama i nastavio: „Proklet nek je život! Gledaj kako imamo čestite sugrađane! Ti ne znaš da je samo glas ono što će ostati?! Čak i onda kada nas više ne bude?“

Poslednje reči su bacile Balaša u razmišljanje, iako je trebalo vremena da bi shvatio koliko je u pravu. Da, u pravu je, glas ostaje, čak i kada je besciljan naći će se neko ko će da ga čuje. Nemoj da sumnjaš u to! Glas ostaje, isto kao što i Bog uvek jeste.

Tog dana mu je Dozgun – a da to i nije znao – ukazao na nestajanje. Ali ko je mogao da pomisli da će nestajanje da se desi tom brzinom?! Za godinu i nekoliko meseci sve se raspalo! Baš sve! Red, poredak, sistem i sve što je postignuto! Rođen je zvanično u mesecu azaru i zvanično je i umro u azaru u dvadeset četvrtoj godini i zvanično u dvadeset petoj godini, kada je trebalo da proslavi rođendan, Čašmazar, koji nije bio samo direktor radija već i jedan od čelnika stranke¹, sve je

¹ Azerbejdžanska demokratska partija je bila komunistička partija koju je podržavao Sovjetski Savez. Osnovao ju je Džafar Piševari u Tabrizu u septembru 1945. kao opozicionu stranku protiv dinastije Pahlavi. Upravljala je narodnom vladom iranskog Azerbejdžana od 1945. do 1946. godine. Autonomna Republika Azerbejdžan je bila kratkotrajna autonomna republika na području današnjeg severozapadnog Irana (južnog Azerbejdžana). Postojala je između 1945. i 1946. godine, a glavni grad je bio Tabriz. Stanovništvo ove autonomne republike su činili Azeri. Ova država je formirana u vreme iranske krize nakon Drugog svetskog rata, nastale zbog odbijanja Sovjetskog Saveza da se povuče sa delova teritorije

mobilisao kako bi se oplakala smrt voljenih i poznanika. Dvadeset prvi azar bio je dan velikog masakra! Koliko je glava završilo na vešalima, koliko je tela raskomadano i koliko kuršuma je završilo u telima nedužnih! Ljudi koji su sa takvom verom išli pred streljačke vodove da je to bilo bez presedana u istoriji. I koliko su bili radosni što tako odlaze, pre nego što su uspeali da požive duže da bi shvatili da je sve bila samo igra. I kako su ih prosto nasamarili i još prostije pobili. Jeftina i beskorisna smrt. Ogavna igra u kojoj, kao i uvek, budu žrtvovani obični ljudi, a ponekad, svakako, i pokajničke vođe. Na primer, kada su izašli pred Bakirova i zatražili oružje da bi se vratili u domovinu i nastavili rat, dok taj čovečuljak – predsednik države – nekoliko puta na sastancima ponavlja:

„Poraženi ste zato što se niste potpuno otcepili od centralne vlade.“ A ne kaže „poraženi ste zato što smo vam uskratili podršku“, jer kada se zaprežna kola zaglave u blatu, čak i stara krava može da te izvuče napolje. A Gavam – taj stari političar

– došao je ovde i u Moskvi obećao, što se, naravno nikad nije ispunilo, da zajedno sa svojom ostavkom pred osnivanje parlamenta možda ponovo uspostavi onaj prirodni zakon – za Sovjete – po kojem se izdaja ne nagrađuje...

Ali bolje da se vratimo Balašu. Dozgun upita: „Čime se baviš?“

Balaš odgovori: „Lunjam po tabriskom bazaru.“

„Lunjaš po tabriskom bazaru? Šta to tačno znači?“

Irana koje je držao pod kontrolom. Tada su u ovim delovima Irana proglašene dve prosovjetske države: Autonomna Republika Azerbejdžan i Kurdska Republika Mahabad. Diplomatski pritisak na Sovjete je, na kraju, rezultirao njihovim povlačenjem, nakon čega su područje ove autonomne republike zauzele iranske trupe. – *Prim. prev.*

„Imam jedan bicikl i jedan primus. Pravim kebabe od krompira, hleba i povrća, koje prodajem ljudima koji žele da pojedu jeftin ručak i večeru.“

„I ipak stižeš da pišeš pesme?“

„Ako situacija dozvoli!“

Dozgun je koračao sa prekrštenim rukama iza leđa.

„Zaboravi i bicikl i primus, i tabriski bazar! Skroz! Dođi sutra na radio! S tim glasom možeš da budeš spiker. A imaš i dara za poeziju. Možda te ubacim u *Azerbejdžan* kao novinara ili nešto slično. Siguran sam da možeš i da pišeš.“

Balaš je bio šokiran. Rekao je: „Ne znam!“ Dozgun ga je stegao za ruku da ga ohrabri.

„Siguran sam da možeš. Mnogi veliki pisci su počeli kao novinari. Možda ćeš i ti jednog dana postati pisac i ispričati priču o našem velikom narodu i mukama koje podnosimo za slobodu čoveka i Irana – čiji je teret, kao i uvek, pao na pleća Azerbejdžana – a svakako si čuo za Šolohova? Mihaila Aleksandroviča Šolohova! Pisca *Tihog Dona* i mnoštva drugih knjiga od kojih su neke prevedene kod nas. Ali njegovo

remek-delo još uvek nije. Danas u sovjetskoj zemlji svi govore o Maksimu Gorkom i njemu. Znaš li kako je on počeo? Kao novinar! Pisao je za *Pravdu* o drvosečama i njihovom poslu. O tome kako obaraju drveće, zatim ga spuštaju niz reku i transportuju do gradova, brodogradilišta, stolarija i slično.

Dobro, to mu je bio prvi posao, nakon toga je otišao na front i izveštavao o ratu i postao veliki narodni pisac koji je opisao stradanje proletera.“.

Balaš je bio zapanjen profesorovim velikim znanjem. Iako je bio pesnik, poznavao je i velike sovjetske pripovedače, kao i druge istančane stvari. Čak je znao i za *Pravdu*, iako je Balaš kasnije shvatio – iako prilično zakasnelo i uzaludno – da pravda, to jest istina, znači čovek iz Mijane koji ni kriv ni dužan i posle podnošenja velikih muka treba da bude pogubljen i strada umesto drugoga... i mislio je da više ništa ne vredi truda sem da se spase ono ili onaj koji je izgleda bio jedino što je ostalo. I ako bi jednog dana trebalo da se žrtvuješ, bolje da se žrtvuješ za to, i iako izgleda teško, ali sigurno bi s tim izašao na kraj, kao što se kaže – nosač nosi teret, a bolesnik bol.

Ali taj dan je bio neki drugi dan i neka druga priča.

Rekao je: „Čuo sam za Šolohova, ali ja sam samo jedan prost ljubitelj poezije. Čak retko i čitam prozu...”

Dozgun je uzeo dva poslednja broja lista *Azerbejdžan*, strpao ih Balašu ispod mišice i dok ga je ispraćao, na vratima reče: „Ne govori ništa! Ni reč! Ja bolje znam ko si ti. Sutra budi ispred kancelarije Mirkasema!”²

² Mirkasem Čašmazar, rođen je 1920 . godine u sovjetskom Azerbejdžanu. Tridesetih godina prošlog veka Nikolaj Ježov, direktor NKVD, sovjetske tajne policije, izbacio ga je iz Sovjetskog Saveza. Po dolasku u Iran je odmah uhapšen i osuđen na tri godine zatvora koje je odležao u zatvoru Kasr, a pušten je posle abdikacije Reze-hana Pahlavija. Posle puštanja, Čašmazar prvo odlazi u Teheran, a zatim u pokrajinu iranski Azerbejdžan gde je učestvovao u organizaciji stranke Tude. Zajedno sa ostalim članovima partije Tude priključio se Demokratskoj stranci Azerbejdžana nakon njenog osnivanja. Posle sloma stranke odlazi u Sovjetski Savez gde deluje kao aktivista stranke za inostranstvo. Bio je visoki funkcioner Demokratske stranke Azerbejdžana, i šef radio stanice Glas Azerbejdžana. – Prim. prev.

Balaš se usudio da upita: „Mirkasema?“

Dozgun odgovori: „Mirkasema Čašmazara! Direktora radija!“

Zatvorio je vrata pred njim, a Balaš je ostao zbunjen i u neverici. Do tog dana nije čuo za Mirkasema Čašmazara. Inače, nije ni bio neki naročiti ljubitelj radija, slušao ga je samo kada se emitovao književni program. Na primer, kada je Dozgun gostovao na radiju gde je recitovao svoje pesme, i to veoma emotivno, od kojih je Balaš kasnije zavoleo jednu pod imenom *Podseti me slatkih trenutaka*. Možda zato što ga je to podsećalo na *Esrafilov rog* i prelepu Dehodinu pesmu punu bola *Seti se mrtve sveće, seti*. Čak i kada je kupovao list *Azerbejdžan*, to nije bilo zbog toga da vidi šta su novo uradile demokrate ili kakav je bio novi govor Piševarija ili gde i zbog čega je otišao general Golam Jahja, kupovao ga je da pogleda književne teme. Ali, dobro, sudbina je imala neke druge planove i stavila mu je rogove na glavu...

Zaboravio je u koliko sati treba da bude ispred radija i zato je, sutradan, tamo bio već od sedam sati ujutru, na ciči zimi koja je dolazila sa planina i štipala ga za uši i nos. Bila je zima i sve okolne planine – Ejnali, Murudag i Pake Čin bile su pod snegom. Bila su to vremena kada je Balašu dobro išao posao. Na starom pokrivenom bazaru ljudi su se okupljali oko primusa i izgleda da je svima prijalo da na gvozdenu loncu ogreju promrzle ruke ili se malo nagnu i puste da ih zapahne miris pečenih krompira; i zatraže da im Balaš recituje poeziju,³ ne znajući da on zapravo govori stihove samo kada je utučen

³ Bajati – jedna od najstarijih formi azerbejdžanske narodne poezije, sastoji od četiri stiha sa po sedam slogova, po šemi *aaba*. – *Prim. prev.*

ili kad sam to želi ili kada se seti nekoga, nekoga odranije i tako dragog – najzad, bilo je tu i dete od dve godine i bio je dražestan i šta još reći o njemu da bi se tek nešto reklo – jer njemu ne možeš da kažeš ne, već moraš da pevaš, samo ne nešto tužno, pa bi on tražio i tražio i našao nešto što nije tužno, a to sigurno postoji, tako da može da se peva i na graničnoj liniji pored drvenog mosta, samo ga treba malo podsetiti i treba mu malo dok ne pronade ton, intonaciju i malo da... isto kao što se možda i onaj raspevani traktorista trudio da uradi sa onim svojim jednim izluđujućim stihom koji je počinjao sa

„Brat od strica je došao u Hoj“, ali sada je Balaš bio ispred radija, ne znajući šta treba da radi i neprestano je gledao u portira ispred vrata i ljude umotane u šalove i kape kako dolaze jedan po jedan i glavom ili rukom pozdravljaju portira i ulaze unutra, od kojih nijedan nije bio Dozgun.

Kasnije je izašlo sunce, a njega hvata blaga panika i ne zna šta će sa sobom i koliko dugo već stoji tu dok ponavlja u sebi:

„Nije valjda da neće da dođe...“, kada iznenada začu neki glas.

„Zašto stojiš tu i dangubiš?!“

Okrenuo se i ugledao Dozguna sa ogromnom šubarom na glavi! Istom onom s kojom se pojavio i onda kada je svojom pojavom iznenadio Balaša dok ga je ovaj čekao u kancelariji i zurio u zid i drvena vrata.

„Šta je? Ako ti se toliko dopada, evo, tvoja je!“ Balaš se tada postideo i kako nije mogao da kaže da je razmišljao o svom izveštaju

ili pokušavao da pronađe odgovarajuću rečenicu da ga dovrši ili da je razmišljao o tome gde bi bilo bolje da ide sledeće nedelje i da uopšte nije ni gledao šubaru okačenu na čiviluk... samo se nasmejao, rekavši: „Hvala profesore! Prevelika je za moju glavu.“

Ovog puta Dozgun ga je s čuđenjem pogledao i malo se zamislio. Balaša je u tom trenutku uhvatila panika ili se možda prepao ili zbog prevelikog poštovanja prema njemu postideo i nije mu bilo jasno zašto je samo predosetio da se Dozgunu nisu dopale ove njegove reči koje kao da su ga pecnule, ili ih je doživeo sarkastično, ili su one stvarno bila takve, dok je Balaš, ne znajući zašto, osećao toliko strahopoštovanje ne samo prema njegovoj poeziji već možda i više prema njegovoj ličnosti, da mu čak nije ni padalo na pamet da...

„Zar nisam rekao da budeš ispred kancelarije Mira Kasema?!“

Nije rekao ništa. Samo je gledao u portira. Dozgun ga upita: „Nisu te pustili unutra?“

Balaš potvrdno klimnu glavom. Dok su prolazili pored portira, Dozgun mu pripreti, nasmejavši se: „Teško tebi! Sad ne puštaš moje goste da uđu? Misliš da ne skapava od hladnoće?!“

Prošli su kroz dvorište, popeli se uz stepenice i došavši pred vrata sobe, Dozgun mu reče da ostane tu. Malo kasnije neki momak izađe napolje i reče: „Pođi za mnom!“

Balaš je bez reči pošao za njim i stigoše u suteran, gde se otvoriše kožom prekrivena vrata iz kojih su ušli u neku sobu, gde ih je dočekao sedokosi starac koji im se obrati: „Gospodin Čašmazar je rekao da odmah testiraš njegov glas.“

Izgleda da je to bio posao starca. Pokazavši na stolicu, reče:
„Sedi ovde dok te ne pozovem!“

Balaš sede na stolicu, ispred crnog mikrofona s kojim će kasnije imati puno posla. Starac je bio otišao u drugu sobu. Malo kasnije se vratio. Rekao je: „Sve je spremno za snimanje. Imaš li nešto za čitanje ili da ti ja dam?“

Balaš odgovori: „Svejedno.“ Još uvek je bio malo zbunjen, činilo mu se kao da je zakoračio u neki čudesni svet. Starac je ispred njega stavio primerak lista *Azerbejdžan*.

„Evo, čitaj nešto odavde! Šta god hoćeš. Samo polako i odmereno! Počećeš na moj znak rukom i zaustavićeš se na isti znak. Razumeš?“

Balaš klimnu glavom i počeo da čita vest u kojoj se govorilo o izgrađenim putevima i velikoj bolnici koja se gradila negde i nekoj zemlji koja je podeljena seljacima. Dok je čitao, gledao je u starca i pratio pokrete njegovih ruku dok je zapisivao nešto na papiru koji mu je malo kasnije dao, ne znajući da li je primljen ili ne. No, izgleda da je starac bio zadovoljan.

„Završili smo; uzmi ovo i odnesi u kancelariju gospodina Čašmazara!“

„Završili smo“. Tačno tako je rekao. „Skroz!“